

GABRIELA REMBARZ

Politechnika Gdańska

PIĘKNO I ENERGIA – ODNALEZIONE WARTOŚCI W BUDOWANIU WSPÓŁCZESNEGO MIEJSKIEGO ŚRODOWISKA ZAMIESZKANIA

Abstract: Beauty and Energy – the Values within the Development of Contemporary Urban Residential Environment. The article is an introduction to the monographic content of a volume containing articles dedicated to contemporary models of building residential districts in Europe, where the issue of an attractive, beautiful architectural form must integrate the dimension of energy efficiency. Individualism must be subject to flexible regulations so that the current understanding of the concept of spatial order brings with it commonly desirable qualities as an effective strategy against the processes of the city's sprawl. Attached is the output of the HOPU-S URBACT II project (2007-2013), which became an inspiration for the topic.

Keywords: Contemporary living environment, HOPU-S URBACT II, urban form.

1. Mieszkalnictwo w dobie masowej indywidualizacji

Nowe trendy konsumpcji zmieniają aspiracje i preferencje mieszkaniowe, kształtują nowe style życia, co od ponad dekady jest silnie odczuwalne we wszystkich krajach Unii Europejskiej, a ostatnio również w Polsce [EEA Report 05/2009]. W dobie technologii umożliwiających procesy masowej indywidualizacji¹ produkcji przemysłowej, poszukiwanie elastycznych uwarunkowań i rozwiązań technicznych dla dostosowania programu mieszkaniowego do potrzeb nie tyle grup o sprecyzowanych preferencjach, ile poszczególnych osób, jest oczekiwaniem w pełni zrozumiałym. Jednak nowe potencjały techniczne wymagają wysokiej świadomości władz politycznych oraz poszerzonych kompetencji służb miejskich, by nie stać się przyczyną narastania chaosu przestrzennego eliminującego z miasta kluczowe parametry społeczno-gospodarcze, łączące charakter ładu przestrzennego z wysoką jakością życia.

¹ Ang. *mass customization*.

Krótkoperspektywiczna poprawa indywidualnej jakości życia, symbolizowana nadal zbyt powszechnie przez wizję „domku z ogródkiem”, skutkuje bowiem rozlewaniem się zabudowy miejskiej i generowaniem kosztów, które w dalekich perspektywach ostatecznie niwelują uzyskane na starcie korzyści.

W dobie rozwoju koncepcji poszukujących modeli dla „samoodnawialnego miasta”² [Droege 2007], korzystającego z własnych zasobów niczym samowystarczalny ekosystem, pytania ilościowe, generują złożone odpowiedzi w postaci nowych koncepcji zarządzania jakością przestrzeni miasta. W dzisiejszej Europie paliwem dla rozrostu stref tzw. *edge city*, obok aspektów demograficznych, jest sprzężenie pomiędzy czynnikami makro- i mikroekonomicznymi a kwestiami o wymiarze techniczno-przestrzennym, które czynią nieatrakcyjnym mieszkanie w centralnych dzielnicach miasta³. Dlatego problematyka mieszkalnictwa wymaga dziś różnoskalarnych, wielodyscyplinarnych, zintegrowanych strategii i polityk, które swym zasięgiem obejmują skalę miasta-regionu, przekraczając wszelkie administracyjne granice gminne. Coraz silniej dostrzegane ścisłe powiązanie pomiędzy podnoszeniem jakości przestrzennej miasta centralnego a dynamiką procesów suburbanizacyjnych, wywołuje zapotrzebowanie na nowe narzędzia planowania i regulacji zabudowy, umożliwiające efektywne wprowadzenie innowacji technologicznych i organizacyjnych promowanych przez politykę unijną w koncepcjach i modelach rozwoju miasta hasłowo znanych jako SMART, Compact czy Resilient City.

Nieadekwatność programów mieszkaniowych dzielnic centralnych, wskazywana wśród przyczyn migracji na peryferie, eskaluje promocję stylu życia w wersji *american dream*. Podmiejski dom z ogrodem jest rodzajem marzenia o pozbyciu się uciążliwości życia codziennego w mieście i odzyskaniu kontaktu z pięknem i naturą, jednocześnie stanowiąc przyrzeczenie rodzaju awansu społecznego. Oczekiwania zostają bezwzględnie wykorzystane przez siły rynku. Znajduje tu zastosowanie ten sam mechanizm, co w sprzedaży samochodów, butów czy kosmetyków. Sugestywne odwołania do subiektywnej oceny piękna dają złudną gwarancję osiągnięcia innych, często jedynie mitycznych, jakości życia. [Schmidt 2008].

² Ang. *renewable city*.

³ Europejska Agencja Środowiska (European Environment Agency, [EEA Report 2006]. Istnieje siedem głównych czynników odpowiedzialnych za charakter procesów suburbanizacyjnych: makroekonomiczne: wzrost gospodarczy, globalizacja, integracja europejska; mikroekonomiczne: wzrost standardów życiowych, ceny gruntu, dostępność tanich gruntów rolnych, konkurencja międzygminna; demograficzne: przyrost populacji, rozwój gospodarstw domowych, preferencje mieszkaniowe: więcej powierzchni na osobę, szerszy wybór opcji preferencji; problemy wewnętrzniejskie: jakość powietrza, hałas, małe mieszkania, brak bezpieczeństwa, problemy społeczne, brak terenów zielonych, słaba jakość szkół; transportowe: powszechna własność samochodu, dostępność dróg, niski koszt paliwa, słaba komunikacja publiczna; systemy regulacyjne planowania: niska jakość planów użytkowania terenów, słaby nadzór nad wykonywaniem planów, brak horyzontalnej i wertykalnej koordynacji i współpracy.

2. Dywidenda dizajnerska

Piękno miasta jako sztuka budowania (niem. *Baukunst*) powróciło do dyskusji nad miastem europejskim, głównie dzięki mitowi kojarzącemu tradycyjny obraz miasta z miejskimi relacjami społecznymi zatraconymi w powojennych, modernistycznych osiedlach-blokowiskach i dzielnicach-sypialniach. Gdy miejskość niemal całkowicie została utracona, w charakterze tych interakcji dostrzeżono rzeczywistą energię miasta, do jej zachowania nie wystarczyło modernistyczne postrzeganie piękna kompozycji urbanistycznej, jako bezwarunkowej pochodnej funkcjonalności [Schmidt 2008]. O ile główni teoretycy postmodernizmu od końca lat 60. (Krier, Rossi, Venturi) głosili apele o ochronę ginącej w racjonalnych modernizacjach kultury miasta europejskiego, o tyle czasy współczesne, renesansu miast⁴, nie dające się zdefiniować piękno rozwiązań urbanistycznych, wplotło w pojęcie dizajnerskiej wartości dodanej. Dziś wchodzi ono w skład tzw. *design dividend*, która według badań brytyjskich CABA⁵ odpowiada nie tylko za dwudziestoprocentowe zwiększenie produktywności obiektów biurowych, lecz również za istotne podniesienie efektywnej trwałości struktur miejskich⁶. Piękne dziś musi być nie tylko funkcjonalne i użyteczne, ale też dizajnerskie i energoefektywne, a w odniesieniu do struktur miejskich posiadać wymiar miejskości, w jej wielowymiarowym rozumieniu, odpowiedzialnej za generowanie twórczej energii społecznej.

Przykład argumentacji CABA o *design dividend* uświadamia rolę dobrej jakości urbanistyki (*urban design*) w komercjalizacji miasta, która nie zawsze jest procesem identycznym z budowaniem jego silnej marki. Odmienne od przedmiotów użytkowych, pięknego miasta nie można jednak zbudować, a tym bardziej wykreować na zasadach neoliberalnego „uproduktowania”⁷. Urbanista kształtujący formę miasta może jedynie stworzyć uwarunkowania. Miasto w swoim procesie ciągłych zmian stanie się piękne, jakkolwiek to w danym momencie będzie interpretowane. Brak jednoznacznych kanonów charakteryzujących epokę płynnej nowoczesności powoduje, że dopuszczalne jest

⁴ Lord Rogers, prezydent brytyjskiej komisji The Urban Task Force ogłosił w 2003 r. raport z rocznych badań pt.: *Towards an Urban Renaissance*, wskazując w nim 105 pól działań koniecznych do podjęcia w celu przywrócenia znaczenia miastom, ich społeczno-gospodarczego renesansu. Jednym z nich było powołanie specjalnej komisji doradczej (1999), The Commission for Architecture and the Built Environment (CABA), która stała się pozaministerialną państwową instytucją wykonawczą ds. podniesienia jakości przestrzennej miast. Od 2011 r. funkcjonuje ona jako Design Council.

⁵ CABA w 2002 r. opublikowało broszurę pt.: *The Value of Good Design. How Buildings and Spaces Create Economic and Social Value*, w której promowało wyniki badań nad wpływem dobrego dizajnu na wartość nieruchomości.

⁶ Niemieckie słowo *Nachhaltigkeit* oznaczające trwałość skutków, oznacza również zespół cech i skutków w języku polskim opisywanych słowem angielskim *sustainable*, bez możliwości dosłownego automatycznego przeniesienia na polskie określenie *zrównoważony rozwój*.

⁷ Inaczej: *komodyfikacja*. Szmytkowska [2017] używa pojęcia *uproduktowanie* w odniesieniu do oddziaływania neoliberalnych sił rynku na najcenniejsze wymiary lokalnej tożsamości miasta – kulturę i społeczeństwo – jego siły kreatywne.

zaniechanie w dyskusji publicznej podnoszenia kwestii rozumienia wymiaru „piękna miasta” Łatwiejsze jest pielęgnowanie dzielnic historycznych – turystycznych atrakcji miejskich – cechujących się wyrazistym i uznanym profilem piękna. W obszarach podmiejskich piękno nie jest tematem, gdyż nie jest dziś ani kopią tradycyjnych wzorów miejskości, ani nawet pochodną funkcjonalności. Czy jest może nowym, rodzącym się kanonem postrzegania go niczym w hologramie – jako odbicie i złożenie rozdrobnionego piękna prywatnych kreacji? [Sieverts 2000].

3. Piękno i energia przez zintegrowane planowanie

W polskiej debacie nad jakością środowiska zamieszkania niezmiennie od dekad hasło „Piękno i Energia” brzmi i aktualnie, i prowokacyjne. Nowe dokumenty polityki krajowej *Krajowa Polityka Miejska 2030 (2015)*, *Ustawa o Rewitalizacji (2015)*, *Narodowy Program Mieszkaniowy (2016)*, jak i nadal dyskutowany Kodeks Urbanistyczny (2018?), stanowiąc miały rodzaj zdecydowanego przełamania w dotychczasowej praktyce zarządzania miastami, która mimo istotnych modernizacji, nie zmieniła się w zasadę rozwiązań systemowych. Dominują nadal inwestycje niepowiązane, przygotowane w trybie doraźnym lub zrealizowane jedynie w zakresie podstawowym fazy pierwszej. W tym kontekście ograniczenie suburbanizacji, jako główny postulat budowy miasta kompaktowego [*Krajowa Polityka Miejska 2030 2015*], stawia przed wszystkimi uczestnikami procesu tworzenia miasta w Polsce nowe wyzwania. Podjęcie nowoczesnego planowania zintegrowanego staje się tym bardziej niezbędne, gdy rezultaty Narodowego Programu Mieszkaniowego (2016) ukształtować mają warunki życia dla kolejnych co najmniej dwóch nowych generacji. Zrównoważenie rozwoju miasta jako efekt synergiczny wynikły z jednoczesnego wdrożenia obu polityk, wymaga nie tylko wiedzy o nowoczesnych narzędziach prowadzenia planowania zintegrowanego. Potrzebna jest szeroka świadomość możliwych do uzyskania jakości wizualizowanych przez przykłady modelowe. Niestety, na progu planowanych wielkich inwestycji w powiększenie krajowego zasobu mieszkań dostępnych, brakuje w Polsce przykładów rozwiązań uwzględniających jednocześnie krajowe uwarunkowania realizacyjne, jak i konieczny poziom innowacji, nawiązujący dialog z rozwiązaniami z wiodących krajów unijnych.

4. Piękno i energia w trzech urbanistycznych działach problemowych

Strategie budowania miasta kompaktowego w duchu *smart city* (zgodne z intencją KPM 2030), poszukujące jednocześnie sposobów na generowanie energii społecznej miasta, rozpatrywać można w podziale na trzy działy problemowe. Pierwszy

obejmuje polityki intensyfikacji struktur wewnątrzmijskich, ich reurbanizacji, której rdzeniem jest wysoka jakość wielowymiarowo rozumianej przestrzeni publicznej. Wykorzystywane są głównie tereny, które wskutek przemian technologicznych utraciły swoją pierwotną funkcję (tereny poprzemysłowe/postoczniowe, powojkowe, pokolejowe/poportowe/potransportowe). Kluczowa staje się kwestia rewitalizacji dzielnic historycznych oraz rekompozycja i rehabilitacja struktur zabudowy modernistycznej, głównie wielkich osiedli mieszkaniowych. Szczególną kwestią jest wykorzystanie wewnątrzmijskich rezerw terenowych dla realizacji projektów innowacyjnych, przez wprowadzenie nowych modeli mieszkaniowych mogących stanowić odpowiedź na potrzebę indywidualizacji i dostosowania do nowych stylów życia. Drugi dział dotyczy strategii wobec nowych urbanizacji, które uzyskiwać powinny parametry zrównoważonych dzielnic miejskich, nie zaś stanowić nowe wersje nieefektywnych osiedli mieszkaniowych typu *blokowisko*. Chodzi zatem również o nowe modele rozwiązań organizacyjno-przestrzennych pozwalających wytworzyć jakości alternatywne do „domku z ogródkiem”, odpowiadających na współczesne potrzeby i wyobrażenia o jakości życia w mieście. Trzeci dział skierowany jest do problematyki obszarów o parametrach amorficznej zabudowy *urban sprawl*. Znajdują się tu zarówno działania na rzecz zahamowania tempa narastania tego modelu urbanizacji, jak i poprawy jakości życia w tym specyficznym środowisku zamieszkania. Głównym obszarem działań jest praca nad zrozumieniem przyczyn oraz rozpoznaniem potencjałów do zmiany dotychczasowych tendencji.

4.1. Unijna polityka miejska: „Lepsze regulacje. Lepsze finansowanie. Lepsza wiedza”

Urbanistyka nowych zespołów mieszkaniowych w kontekście suburbanizacji, integracji i umocnienia kapitału społecznego, klimatu i energii na nowo została stematyzowana wchodząc w skład 12 pól problemowych Paktu Amsterdamskiego, wśród których dla mieszkalnictwa (jako zadania sektora publicznego) przewidziano odrębne partnerstwo. Znaczenie, jakie w realizacji celów wspólnotowych przykłada się do umacniania planistycznych kompetencji społecznych wyraża dobitnie hasło przewodnie dokumentu: „Lepsze regulacje. Lepsze finansowanie. Lepsza wiedza”.

Polityka wspólnotowa UE wobec miast, opiera się na wnioskach z doświadczeń realizacyjnych ostatnich dwóch dekadach, zebranych na podstawie analiz modeli organizacyjno-przestrzennych kształtowania struktur zabudowy mieszkaniowej stosowanych w Europie. Jednym z narzędzi generowania i upowszechniania wiedzy z zakresu zaawansowanego *know-how* planowania i zarządzania miastami są programy URBACT, które od 15 lat wspierają integrację przestrzenną Unii. Podobnie jak poprzednie dwie edycje kolejna trzecia dedykowana jest kluczowej roli miast wobec zmiennych i złożonych przemian społecznych. URBACT służy wymianie doświadczeń między miastami-partnerami projektów, co wzmocnić ma potencjał prak-

tycznych innowacji rozwijających metody planowania zrównoważonego integralnie uwzględniających kwestie ekonomiczne, społeczne i środowiskowe.

4.2. Nauka i praktyka we współpracy lokalnej grupy wsparcia w projekcie HOPUS-URBACT II

W ramach programu URBACT II Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej był w latach 2008-2010 partnerem międzynarodowego projektu badawczego H-OPUS *Housing Praxis for Urban Sustainability* poświęconego kwestii podnoszenia parametrów energooszczędności i zrównoważenia w strukturach mieszkaniowych w duchu Karty Lipskiej 2007. Do lokalnej grupy wsparcia projektu (Local Support Group) udało się wówczas zaangażować obok akademików, przedstawicieli samorządu różnych szczebli (Pomorski Urząd Marszałkowski, Miasto Gdynia, Miasto i Gmina Kartuzy, Gmina Pruszcz Gdański), reprezentantów organizacji izb zawodowych architektów i urbanistów oraz prywatnych deweloperów mieszkaniowych (HOSSA, Panorama). To zestawienie pozwoliło na podjęcie dyskusji nad problemem w dotąd nietypowy sposób. Choć projekt jako taki nie dawał możliwości pogłębienia i utrwalenia tej szerokiej współpracy, sama formuła stanowiła rodzaj przełamania stereotypu o roli nauki w kreowaniu praktyk kształtujących otaczającą zbudowaną rzeczywistość. Wydaje się, że gdańskie doświadczenie projektu HOPUS URBACT II jako jeden z modeli prowadzenia stałych architektoniczno-urbanistycznych badań nad miastem mogłoby zostać uwzględnione w unowocześnieniu dyscypliny. Wsparcie partnerów z LGS pozwoliło na zorganizowanie wielu wydarzeń o lokalnym, krajowym i międzynarodowym zasięgu. Do najważniejszych zaliczyć można międzynarodowe publikacje na temat mieszkalnictwa zrównoważonego *Good, Green, Safe, Affordable Housing* i *Housing for Europe. Strategies for Quality of Urban Space. Excellence in Design, Performance in Building* oraz konferencję w Gdyni pt.: *Beauty and Energy Contemporary Ideas for Sustainable New Residential Areas in Europe* (16-17.04.2009). Towarzyszyły jej seminaria środowiskowe (Gdańsk, Kartuzy) oraz wystawa *best praxis case* (Gdańsk, Kartuzy, Tczew, Kolbudy), jak i sesję naukową pt *Piękno i Energia: Współczesny model budowania dzielnic mieszkaniowych w Europie* (01.06.2009) towarzyszącą ogólnopolskiej konferencji *Urban sprawl jako zagrożenie dla zrównoważonego rozwoju. Konsekwencje, scenariusze, możliwości przeciwdziałania* zorganizowanej z inicjatywy Związku Miast Polskich w Sopocie. Do inicjatyw zaliczanych do rezultatów inspirowanych impulsem działań w ramach H-OPUS zaliczyć należy polsko-niemieckie seminarium na temat: *Suburbanizacja i chłonność terenów miejskich w badaniach wdrożeniowych i projektach modelowych* stanowiące warsztatową promocję wyników federalnego programu REFINA (listopad 2009 r. we współpracy WAPG, DIFU Deutsches Institut für Urbanistik GmbH, TUP odd. Gdańsk) oraz konferencję towarzyszącą warsztatom projektowym charette na temat wizji rozwoju nowej dzielnicy Gdyni pt: *Przyszłość Gdynia Zachód* zorga-

nizowanych przez firmę HOSSA we współpracy z Miastem Gdynia, WAPG, TUP oddz. Gdańsk.

W 2015 r. przyjęcie dokumentu Krajowej Polityki Miejskiej 2030, w dobie prac nad nowym studium (SUiKZP) dla Gdańska, spowodowało zaktualizowanie problematyki poruszanej w ramach HOPU-S, a czekającej jako niezdezaktualizowany materiał analityczny i studialno-projektowy na twórcze wykorzystanie i publikację. Nowe impulsy stały się katalizatorem nowego spojrzenia na dynamikę procesu suburbanizacji i kwestię ładu przestrzennego strefy podmiejskiej.

Na zaproszenie do wspólnej publikacji odpowiedziała większość naszych dawnych „hopusowych” panelistów i dyskutantów, przysyłając materiał uaktualniony o nowe doświadczenia i perspektywy. Stanowi to potwierdzenie, że hasło „piękno i energia” ma silny potencjał mobilizacji konstruktywnej dyskusji również w polskim, interdyscyplinarnym środowisku badaczy miasta. Wyjątkowo interesująco brzmią w niej wypowiedzi praktykujących architektów spoglądających na swój ponad dwudziestoletni dorobek realizacyjny przez kryteria „piękna i energii”. Wnioski z ich praktyki w modelu *research by design* odnoszą się do takich zagadnień, jak kondycja rynku mieszkaniowego czy charakter uwarunkowań inwestycyjnych wynikających np. ze zmian na rynku materiałów budowlanych i dostępnych technologii, co rzadko kojarzone jest bezpośrednio z kwestią zarówno piękna, jak i energii otaczającego nas krajobrazu miejskiego.

Literatura

- CABE, 2002, *The Value of Good Design. How Buildings and Spaces Create Economic and Social Value*, London.
- Clemente C., De Matteis F. (red), 2010, *Housing for Europe. Strategies for Quality of Urban Space. Excellence in Design. Performance in Building*.
- Droege P., 2007, *The Renewable City, A Comprehensive Guide to an Urban Revolution*. John Wiley and Sons Ltd, Chichester.
- European Environment Agency, 2006, Urban sprawl in Europe. The ignored challenge, EEA Report, nr 10/2006, [https://www.eea.europa.eu/publications/eea_report_2006_10], dostęp: 10.10.2017].
- European Environment Agency, 2009, Ensuring quality of life in Europe's cities and towns, EEA Report, nr 5/2009. [http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/themes/urban-development/agenda/pact-of-amsterdam.pdf] dostęp 10.10.2017.
- [<https://repositorium.sdum.uminho.pt/bitstream/1822/16676/1/goo%2c%20green%2c%20safe.pdf>], dostęp 10.10.2017.
- Krajowa Polityka Miejska 2030, 2015, [https://www.mr.gov.pl/media/10252/Krajowa_Polityka_Miejska_20-10-2015.pdf], dostęp: 10.10.2017.
- Rembarz G., 2010, *Raport końcowy dorobku projektu badawczego H-OPUS „Housing Praxis for Urban Sustainability”*. Materiał niepubl.

- Schmidt A., 2008, *Die Schöne Stadt. Beauty and the City*, [w:] *Die schöne Stadt. Beauty and the City*, A. Schmidt, R. Jammers. Essener Forum Baukommunikation.
- Sieverts Th., 2000, *Zwischenstadt. Zwischen Ort und Welt, Raum und Zeit, Stadt und Land*. III wydanie, Birkhäuser Basel.
- Szmytkowska M., 2017, *Kreacje współczesnego miasta. Uwarunkowania i trajektorie rozwojowe polskich miast średnich*. Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego.
- The Urban Task Force*, 2003, *Towards an Urban Renaissance*, Taylor & Francis.
- Urban Agenda for the UE*. Pact of Amsterdam, 2016, [http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/themes/urban-development/agenda/pact-of-amsterdam.pdf], dostęp: 10.10.2017.
- Working Group Hopus* "Housing Praxis for Urban Sustainability", 2008, Raport: Good Green Safe Affordable Housing, The Urbact II Operational Programme 2007-2013, Rome.